

Vincze Beatrix

Spirituális megváltás: a Vasárnapi Kör és Lesznai Anna¹

A századfordulótól kibontakozó magyar szellemi irányzatok, csoportosulások törekvései többségében azonosultak az életreform (Lebensreform, lifestyle) mozgalmak céljaival, kritikájával. Az elsősorban német nyelvterületen kibontakozó szociális mozgalom a modernizáció, többek között az iparosodás okozta változások, az urbanizáció és a szekularizáció jelenségeire reflektált. Az életreform-törekvések közös vonása a modern kritikájaként egyfajta ellenkultúra ígérete, a természetes állapothoz való visszatérés, a civilizációs betegségek gyógyítását szolgáló új életmód(ok) megtalálása, az elveszett harmónia, a kozmikus teljesség újbóli megtalálása. Tágabb értelemben az új spirituális tartalmak (új vallások, új vallásosság) segítségével a gyógyulás, gyógyítás (az öngyógyítás), a testi és a szellemi megváltás ígérete.² Az életreformerek többsége a társadalom jobbítását nem a politikától, nem felkeléstől (forradalomtól) várta, hanem az egyéni és csoportos tettek erejében bízott. Művészek és értelmiségiek lelkes csoportjai fáradoztak a különböző filozófiai irányzatok segítségével azon, hogy esztétikai és etikai koncepciók kidolgozásával, újraértelmezésével „azonosságtant”, identitást, szekularizált, gnosztikus-eszkatologikus megváltástant találjanak.³

A Vasárnapi Kör heterogén társasága jól illeszkedett a kor sokszínű hazai szellemi irányzataiba, és több tagján át kapcsolódott az európai szellemi vérkeringéshez, főként a német filozófiai élethez, szerteágazó kapcsolataikon és tevékenységeiken keresztül a nemzetközi és a magyar életreform-mozgalmakhoz. A vasárnaposok körében meghatározó szerepet kapott Lukács György, aki nem kapcsolódott a hazai hivatalos intézményekhez, így a Lukács-kör a századelő jellegzetes ellenkultúrájaként értelmezhető. Lukács antropológiája az absztrakt emberkép alapján az értékproblémát tartotta,

¹ Jelen írást Schwendtner Tibor kollégámnak ajánlom. A tanulmány a MMA támogatásával folyó „Életreform és a művészetek – az életreform gyökerű művészeti és társadalmi reformmozgalmak kibontakozás és nemzetközi recepciója a 20. század első felében” (2021–2024) című kutatási projekt része.

² Lásd: Wolfgang KRABBE, *Gesellschaftsreform durch Lebensreform*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1974, 10–14.

³ Uo.

történetfilozófiája az ember- és a kultúrafejlődést az értékek belső dialektikájába építette, kultúrfilozófiájában pedig az értékek tipológiáját alkalmazta.⁴

A Vasárnapi Kör művész tagjai között egy életre szóló filozófiai útmutatást kapott Lesznai Anna (1885–1966) író, grafikus, iparművész és művészetpedagógus, aki életében folyamatosan reflektált a kör élményvilágára. Jelen írás rövid betekintést kíván adni abba, miként alakította a kör, főként Lukács György Lesznai filozófiai nézeteit. Hogyan reflektált az alkotó művész Lukács esztétikai felvetéseire? Milyen egyéni hitvallás született meg, amely útmutatóként szolgált Lesznai számára? A kérdések felvetéseire adott válaszok támaszkodnak a hazai és nemzetközi életreform-mozgalom kutatási eredményeire, Lukács György és a Vasárnapi Kör tevékenységét feldolgozó irodalmakra, elsődleges forrásként a vasárnaposok naplóira, írásaira, Lesznai Anna naplóbejegyzéseire (PIM) és önéletrajzi ihletésű regényére.

„Még a kövek is üdvözülni fognak”⁵ – A Vasárnapi Kör és a német idealizmus

A 20. század társadalmi diskurzusában meghatározó szerep jutott az értelmiségi körök (társulások, szalonok, egyesületek, ifjúsági csoportok) kezdeményezéseinek. Kulcsszó volt a reform. Az 1. világháború, majd az azt követő politikai változások, az elveszett bizonyosság, a növekvő fenyegetettség kedvezett a szellemi kiutat kereső új kezdeményezéseknek (köztük találjuk a Galilei Kör, a Huszadik Század, a gödöllői művésztelep alkotóit).⁶ A Vasárnapi Kör sajátos, szektajellegű baráti társaságként indult, majd rendszeres vasárnapi szeánszai nyomán filozófus-művész körre állandósult. 1915-ben kezdődtek a találkozásaik, amelyek 1919-ig folytak Balázs Béla (1884–1949) naphegyi otthonában. A találkozásokon a résztvevők magázták egymást, hetente egyszer, maximum kétszer gyűltek össze, elvárás volt a „gyónás”, a kötelező őszinteség. A *Szellem* című lap körüli gondolkodók hatására erőteljesen kötődtek a német filozófiai élethez, amiben szerepet játszott a *Logosz* folyóirat, illetve a „szellemi irányító”, Lukács György (1885–1971), aki Heidelbergben közvetlen kapcsolatban állt a német idealizmus kiemelkedő képviselőivel: Max Weberrel, a Stefan George-körrel, Georg Simmel szemináriumával. Alapító tagok voltak Balázs Béla, Lukács György, Ritoók Emma, Antal Frigyes, Fogarasi Béla, akik

⁴ PERECZ László, *Az antipozitívizmus áramában. A Böhm-iskola és a Lukács-kör a századelőn*, Magyar Tudomány, 2011.

⁵ KARÁDI Éva és VEZÉR Erzsébet, *Vasárnapi Kör*. Budapest, Gondolat, 1980, 55. Lesznai naplórészletében Lukács mondatára ural.

⁶ NÉMETH András, *Die Lebensreform und ihre pädagogische Rezeption in Ungarn: Lebensreform und Pädagogik am Beispiel der „Deutschen Gesellschaft für ethische Kultur”*, In: Skiera, Erenhard, Németh András és Mikonya György (szerk.): *Reformpädagogik und Lebensreform in Mitteleuropa – Ursprünge, Ausprägung und Richtungen, landspezifische Entwicklungstendenzen*, 2006, Budapest, Gondolat Kiadó, 58–88.

fiúknak, „knábáknak” nevezték magukat. Később csatlakozott többek között Hauser Arnold, Mannheim Károly, Fülep Lajos, Varga Jenő, Káldor György, Radványi László, Tolnay Károly és Lesznai Anna. A kör beszélgetései jól rekonstruálható a tagok naplójából, levelezéséből (a barátok, Lesznai Anna és Balázs Béla feljegyzéseiből). A naplók olykor ellentmondanak ugyan egymásnak, de jól látható, hogy a viták a német idealizmushoz kapcsolódtak. A művészek különösen fogékonyak voltak az etikai, esztétikai kérdések iránt, központi kérdés volt az anyag és a forma egymáshoz való viszonya, a *Werk*, az igazi műalkotás. Leginkább Kierkegaard, Nietzsche és Dosztojevszkij hatott a résztvevőkre.⁷

Lesznai Anna szerint: „*az összejöveteleknek szertartásos, kvázi vallásos hangvételük volt, a résztvevők kötelesek voltak mindenről a teljes igazságot mondani.*” Lesznai a kört baloldali beállítottságúként határozta meg (1965-ös naplóbejegyzésében), inkább az apolitikusságukat emelte ki, ő maga pedig a harmadik utasság híve volt.⁸ A vásárnaposok filozófiájukat metafizikára törekvő idealizmusként határozták meg, Lukács Györgyöt tekintették szellemi vezetőnek, a viták kezdeményezőjének (bár ő később ezt elvitatta). Lukács többek között hangsúlyozta a szisztematikus gondolkodás, a világ egésze metafizikai értelmezésének a nehézségeit. Ebben az időben Lukács erősen kötődött a német nyelvterülethez, de sem a magyar, sem a német habilitációs kísérlete nem járt sikerrel.⁹ Más magyar filozófusok is kapcsolatban álltak a német iskolákkal, Radványi László 1923-ban Heidelbergben, Karl Jaspersnél írta doktori disszertációját, Mannheim Károly pedig 1926-ben ugyancsak itt habilitált. Jelentős szerepet kaptak a neokantiánus impulzusok, G. Simmel, M. Weber, W. Windelband, H. Rickert nézetei. A Vasárnapi Kör tagjai közül négyen: Balázs Béla, Lukács György, Mannheim Károly és Ritoók Emma Simmel tanítványai voltak Berlinben. Sőt, Balázs Bélának megadatott, hogy a Simmel lakásán tartott szemináriumokon a filozófus „híres halálesztétikáját” is hallgathatta. Mind Németországban, mind Magyarországon a szellemi életben, így a filozófiai (egyetemi) elitben jelen volt az antiszemitizmus, amely Lukács és a vásárnaposok megítélését jelentősen befolyásolta. A *Vasárnapi Kör* egyik rendezvényén részt vett a német Eberhard Gothein kultúrtörténész, aki a találkozást sajátos, varázslatos, szellemdús összejövetelként emlegette. Kiemelte a hölgyek szerepét, „*a nők is, festőnők, írónők minden affektáltság nélkül és minden merev női dogmatika nélkül*” kapcsolódtak be a beszélgetésbe.¹⁰

⁷ KARÁDI-VEZÉR, 7–8.

⁸ KARÁDI-VEZÉR, 55.

⁹ Max Weber, a heidelbergi egyetem professzora 1916 nyarán közölte Lukáccsal, hogy nem tartja alkalmasnak egy szisztematikus, habilitációs munka megírására. Lukács heidelbergi habilitációját végül adminisztrációs okokkal utasították el, valójában elméleti különbségek miatt nem tartották kívánatosnak, 1918 decemberében visszavonják habilitációs kérelmét. Lásd: BENDL Júlia, *Lukács György élete a századfordulótól 1918-ig*, Budapest, Scientia Humana, 1994, 45–46.

¹⁰ BENDL, 45–46.

A tagok önmagukat inkább vallásos (spirituális) közösségnek, mintsem politikai klubnak tartották, ahol szociológiai témákat is érintettek, de míg a naplók tanulsága szerint Dosztojevszkij, Nietzsche kiemelt figyelmet kapott, például Marx jóval kevesebbet. A vásárnaposok többsége művészemberként különös figyelmet fordított a kulturális objektivációkban megjelenő formának, az erkölcsi és az esztétikai értékek lehetséges értelmezésének. Nézeteikben meghatározó szerepet kapott a választás, többségük elutasította a relativizmust vagy akár a liberalizmust. Határozott értékrendet, objektív törvényeket, határozott kontúrokat akartak, hittek a metafizikai transzcendenciában, az abszolút értékekben. A fennálló közönséges lét, a kapitalizmus prózájának bírálata a kultúra értékei felől közelítették meg, és a kultúra segítségével tettek kísérletet a civilizáció lehetséges megmentésére.¹¹ A vásárnaposok kapcsolati hálója lehetővé tette, hogy az eltérő világnézeti álláspontokat képviselő csoportosulásokkal is érintkezzenek, véleményt cseréljenek, folyóirataikban kifejtsek nézeteiket. Az alkotó emberek választ kerestek arra, hogy fel lehet-e számolni a kultúrát veszélyeztető eltömegesedést, a dilettantizmust, a műveletlenséget a műalkotás erejével. A mű, a Werk képes-e a hétköznapi lét és az értékek transzcendens világa között kapcsolatot teremteni? A vásárnaposok többsége a *Nyugat* liberális, értékrelativista szemléletével nem értett ugyan egyet, de fontos publikációs lehetőségüknek tartották. Többségük nagyra értékelte Ady Endre fellépését. Balázs Béla szerint Ady segítette a „mindenség gyökeréhez” való eljutást, míg Lesznai Anna Adyban a „lélekmélység és a metafizikai szomjúság költői kifejezésének példáját” látta.¹²

A magyar filozófiai élet vezető orgánumában, az *Athenaeum*ban szintén több vásárnapos publikált. Bár a lap vezetőjét, Alexander Bernátot elfogadták, nem tekintették őt igazi vitapartnernek. Az *Athenaeum* szerkesztői leginkább a nyelvi tisztaságot kérték számon az új nemzedéken, követelték az idegen kifejezések (mint a Werk) magyar fordítását. A „knábák” a *Magyar Filozófiai Társaság* legtöbb tagját konzervativizmusuk miatt említésre sem méltatták, akik egyébként többek habilitációs kísérletét meggátolták (Lukács György és Zalai Béla esetében). A *Huszdik Század* progresszív gondolkodóival főként pozitívizmussellenességük miatt helyezkedtek szembe, ennek ellenére sokan publikáltak itt. A vásárnaposok túlzónak találták az egyoldalú szociológiai beállítottságukat, mélyebb, filozófiai összefüggéseket kértek számon rajtuk. De összekötötte őket a fennálló rendszer elutasítása és háborúellenes fellépésük. A *Társadalomtudományi Társaság* tagjai közül Jászi Oszkár¹³ és Szabó Ervin jóval elfogadóbbak voltak a Vasárnapi

¹¹ Lásd BENDL, 45–46., KARÁDI–VEZÉR 36.; MANNHEIM Károly, *Das Problem der Generationen*, (A nemzedéki probléma), Kölner Vierteljahreshefte, In: HUSZÁR Tibor és SÜKÖSD Mihály (1969, szerk.): *Ifjúságszociológia*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1928/1969, 309–330.

¹² KARÁDI–VEZÉR, 19.

¹³ Jászi Oszkár Lesznai Anna második férje (1913 és 1918 között). <https://nyugat.oszk.hu/html/alkotok/lesznaia.htm> Letöltés: 2022. január 31.

Kör tagjaival. De szólni kell Fülep Lajosról, aki új kultúrát sürgetett, amely elhatárolódik a materializmustól, a transzcendencia fontosságát hangsúlyozta, a relativista impresszionizmussal, az anarchizmussal szemben a normatív etika képviselőjében lépett fel.¹⁴

A vasárnaposok szellemi lázadásának leglátványosabb vívmánya a *Szellemi Tudományok Szabad Iskolája* néven szervezett „ellenegyetem” volt. Szimbolikus értéke volt annak is, hogy az ellenkultúra nevében meghirdetett előadásokra a Papnövelde utcában, az egyetem épületével szemben került sor. A metafizikai, ismeretelméleti, etikai és művészettörténeti előadásokat nagyrészt a Fülep kávéházi törzsasztalához tartozók (Tolnay, Fogarasi, Hauser, Balázs, Fülep, Mannheim, Ritoók, Antal, Lukács) és a vasárnaposok tagjai tartották. Kiemelt témájuk volt az elveszített forma megtalálása, azaz „formával küzdöttek a káosz ellen”. Az 1918-ban megjelent könyvváltozat az *Előadások a szellemi tudományok köréből* címet viselte. A világot megrengető háborús események révén felértékelődött az erkölcsi útmutatás, a kanti kötelességetika és Dosztojevskij szeretetikája közötti különbség elemzése. A szerzők választ kerestek arra, hogy elegendő-e a kanti elvárás jegyében a közérdek fölé helyezni az egyéni érdeket. Vagy az úgynevezett „második” (orosz) etika értelmében – a szenvedővel, a bűnösökkel is azonosuló szolidaritás jegyében – érvényesül(het) a testvériség, a szeretet etikája: az önfeláldozás, az áldozatvállalás, a másokkal szembeni részvét, jószág és megértés? Ezen felvetéseikkel szembefordultak a tradicionális zsidó-keresztény világértelmezéssel, és művészként éltek a lélek világának kiterjesztésével, hittek a misztikus tájékozódás (a spirituális megismerés) lehetőségében, a lélektől lélelig vezető utak megragadásában. A vasárnaposok által vágyott „lélek forradalma” visszanyúlt Nietzsche kultúrkritikájára, Fichte cselekvésre buzdító filozófiájára, a neokantiánus tanokra, a Dosztojevskij által szentesített lázadásra, a határok átlépésének lehetőségére. A kör tagjai a lélek megváltásának útját művészeti eszközökkel tartották lehetségesnek, mint művészek a politikai állásfoglalást és szerepvállalást kerülték. A történelmi változások nyomán feltehetően maguk is érezték, hogy az ellenegyetem megszervezése, a rendszer tudáskanonjának elutasítása önmagában is egyfajta politikai állásfoglalást jelentett. Az 1918-as és az 1919-es forradalom pedig legtöbbjüket valódi állásfoglalásra, sokukat emigrációba kényszerítette.¹⁵

Lesznai Anna Ady Endre halálát (1919. január 27.) követően érzekelte és mintegy előre jelezte, hogy „a vasárnap hangulata megmászult. ... Egyre nehezebb volt kizárni körük-ből azt, amit a hétköznapi emberek világában történt”.¹⁶ A politika kihívásának jegyében történő szereplés – így az 1919-es Tanácsköztársaságban való részvétel – a művészemberek

¹⁴ KARÁDI Éva, Formával a káosz ellen, In: *A magyar irodalom története 1800-tól 1919-ig*, szerkesztők: Szegedy-Maszák Mihály és Veres András, Budapest, Gondolat Kiadó, 2007, 856–866.

NYÍRI Kristóf, *A Monarchia szellemi életéről*, Budapest, Gondolat Kiadó, 1980, 149–165.

¹⁵ PERECZ László, Háttér előtt. A „hivatalos” magyar filozófia és a századelő Lukács-köre, *Fordulat* 10, 2010, 89–104.

¹⁶ LESZNAI, *Kezdetben volt a kert*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1966, 464–465.

metafizikai álláspontja szerint az emberiség megváltását szolgálta. Felülemelkedve az osztály- és hatalmi viszonyokon túlléphetők az etikai normák. A vasárnaposok spirituális közösségét a történelem valóságos választásra kényszerítette, a kierkegaard-i „vagy-vagy” helyzetben találták magukat. Dönteniük kellett arról, hogy vagy feladják individuális etikájukat, a szeretettel való megváltás eszméjét, és a cselekvést választják, vagy maradnak pusztán metafizikai síkon (nem cselekednek), ezzel viszont a fennálló viszonyok konzerválását támogatják.¹⁷

A kultúra szolgálata, a kultúra akadályainak elhárítása olyan magasstos erkölcsi küldetést jelentett, amelynek Lesznai Anna sem állt ellen. Feladatot vállalt a Közoktatásügyi Népbizottság felkérésére, kidolgozta a rajztanítás új tantervét, és Bartók Bélával egy leendő új Néptudományi Intézet megszervezéséhez láttak.¹⁸

„Új vallásosság van a levegőben”¹⁹

Lesznai Anna művészetfilozófiájának alakulását jelentősen meghatározta 1915-től a vasárnaposokkal való intenzív kapcsolata. Naplójegyzései alapján Lesznai bízott egy új vallás eljövételében, amelyet nem a dogmatikus vallások alapján képzelt el. A küldetéstudat (és rendeltetés) előfeltételének tartotta az önmegismerést, és hangsúlyozta, hogy az etikus út, világnézet és életvezetés összefüggésben áll a közösséggel, az egyén közösségi szerepvállalásával (küldetésével, rendeltetésével). Úgy vélte, hogy az egyéni képességek (potenciák) felmérése az elsődleges feladat, de csak az egyén fordulhat az abszolútum felé, a kiteljesedő egyének adhatnak hitet a közösségnek, csak az egyén üdvözülhet, a közösség nem. Előfeltételnek tekintette a szabad akaratot, a szeretetet és a szabadságot. Szerinte a „*szeretet lehet minden erkölcsnek és minden megváltásnak útja, célja. ... A rend Isten, a szabadság, az egyén princípiuma. A rend Isten szabadsága.*”²⁰ Utalva a vasárnaposokkal folytatott vitákra, kiemeli, hogy az új vallásra nem érett még meg a közösség, az új erkölcsöt közvetíteni kell (művészeknek) az egyének felé. A barátság (a testvériség) érzete két szabadság találkozása és út a rend felé, akaratunktól függ, hogy kik vagyunk, ugyanakkor létünk következményei nem függenek tőlünk, az „egyénisedéssel” kezdődik fejlődésünk.²¹ Lesznai értelmezésben az új vallás (hit,

¹⁷ KARÁDI–VEZÉR, 34–40.

VINCZE Beatrix, Lesznai Anna művészeti koncepciójának helye és szerepe a magyar életreform mozgalomban, In: Németh András – Pukánszky Béla – Pirka Veronika (szerk.) *Továbbélő utópiák a 20. század első felében*, Budapest, Gondolat Kiadó, 190–213.

¹⁸ SZILÁGYI Judit és TÖRÖK Petra, Lesznai Anna. Morzsái az eltörött világalácsnak, Hatvan Város Önkormányzata, 2014, 70.

¹⁹ LESZNAI Anna, Naplók (V.3670/43/6), 1912–1916, PIM.

²⁰ LESZNAI Anna, Naplók (V.3670/43/7), 1912–1916, PIM.

²¹ LESZNAI Anna, Naplók (V.3670/43/7), 1912–1916, PIM.

eszme) az „új” erkölcsön, metafizikai evidenciákon alapul, és a társadalmi valóságra irányul, nem mellőzi a matériát és az empíriát. Az egyén minden percét át kell hatnia a tökéletesedésnek (az isten felé haladás szem előtt tartásának). Az új vallásnak éppen az a sajátossága (és ebben tér el a hagyományos vallásoktól), hogy mindenki számára más-más válaszadás lehetséges. Számára Jézus az etikai maximum, az emberi etikum maximuma. Lesznai álláspontjának kialakításában mindenképpen meghatározó volt Lukács György álláspontja. Lukács az egyén és a közösség sorsának összefonódását képviselte, az egységes világnézetten alapuló zárt kultúra képét vázolta.²² 1920-ban, a történelmi események fényében Lesznai azt írja naplójába (Czóbel nyomán), hogy az új vallás csak onnan jön, ahol merik a régi gyengéit kikiáltani. Az embernek etikai csuda kell, nem szabad a régi vallás tévedéseit fenntartani.²³

Lesznai Anna a művész feladatát a közösség szolgálatában látta. A művészetnek volt egy ideális, úgynevezett mágikus korszaka, amikor a művészet–alkotás–élet egységet alkottak, azaz nem voltak társadalmi preferenciák. A mágia az ősazonosság maradéka, hatalom, amelyet más felett gyakorolhatunk (tudatosabb azonosság az öntudat felett). Lesznai ilyen mágikus kornak tartotta az ősközösséget, a primitív népek és a népi-paraszti közösségek kultúráját. Az alkotások szociális-vallásos szintézist adtak, az alkotó nem szakadt ki a kollektivitásból.²⁴ Lesznai Anna abban bízott, hogy újra eljön az idő, amikor a művészet ismét mágikus gesztussá válik. Lesznai szerint a jó (művészeti) korszakokban a társadalom és a vallás erősen emberi formák között tartották az embert.²⁵ A rossz (individualizált) korszakokban egyre kevesebb az alkotó és több a néző, nincsenek normák, csökken a vallás és a hit szerepe, itt hiányzik a megváltás ígérete.²⁶

Lesznai Anna a mesék felé fordul, a műfaj szerinte „duplafenekű lélek”, amely az ősi (a mágikus) igazság korából van, amikor az egyéniség még nem fejlődött ki. A mesében minden dolog el van varázsolva, dióhéjba van zárva, onnan kell felszabadítani. Kérdésként merül fel Lesznai számára, hogy a forma egy mélyebb foka az elzárásnak és első foka a megváltásnak, vagy ahogyan Lukács gondolja, a művészet egy ellenvilágot teremt. Lesznai a megváltás mellett foglalt állást. Lukács Lesznaival folytatott polémiajában amellet érvel, hogy a mese, az ornemens csak látszatmegváltás, a mese, az ornamentika elveszi a dolgok tárgyi létét. Lesznai az ornamentika alatt nem a díszítő, hanem az ábrázolástól eltekintő művészetet érti, amely a ritmus és egyensúly által hat, gyakran egysíkkú, ám kitölti a teret.²⁷

²² TÖRÖK Petra, *Sorsával tetováltan önmaga*, Budapest, PIM, 2010, 36–39.

²³ LESZNAI Anna, *Naplók (V.3670/43/4)*, 1920, PIM.

²⁴ LESZNAI Anna, *Naplók (V.3670/43/6)*, 1912–1916, PIM.

²⁵ LESZNAI Anna, *Naplók (V.3670/43/7)*, 1912–1916, PIM.

²⁶ LESZNAI Anna, *A tervezés művészete*, Budapest, Népművelési Propaganda Iroda, 1976, 29–30.

²⁷ LESZNAI Anna, *Naplók (V.3670/43/7)*, 1912–1916, PIM.

Lesznai művészetében fontos szerepet kapott a keleti művészet. Úgy látta, hogy a keleti műtárgyakban a nagy egységén belül minden részlet egy egységet képez (minden kis rész szimbóluma az egésznek), és egyanez mondható el egyes kiváló nyugati művészekről, Cranachról, idősebb Breughelről. Lukács György szerint a keleti művészet egybelát, a részlet csakis az egészben szerepel. Lukács a nem tökéletes formába öntött művészetet művésziatlennnek tartja. Lesznai polemizál Lukáccsal, aki a formát előbbre valónak tartja. Lesznai szerint a szülés, a munka fontosabb, lelki anyagcsere, produktivitás.²⁸ Lukács szerint a művészet – mivel egyéniséget teremt (egyéniségből fakad) – luciferi, Isten-ellenes. E. Bloch szerint pedig félbemaradt Isten-keresés, Isten meglátását, keresését szolgálja, tehát vallásos. A művészet Lesznai szerint is Isten-keresés, szimbolikus szertartás, a formázásra irányul, s minden formateremtés istenes. Lesznai metafizikai élménye monista, együtt érzi a szellemet az anyaggal, Istent és teremtményét, gondolkodása viszont dualista alapon történik. Ezt a paradoxont számára az oldja fel, hogy mindent az egyéniség képzetében tud magával viszonyba hozni. Lesznait dilemma elé állítja Lukács azon gondolata, miszerint a Werk-életbe belejátszik a szeretetélet. Lesznai számára kérdéses, hogy joga van-e a Werknek a szeretetletben. („Vajon a szeretet mindig Werk nívón áll-e?”) A Lukács-vitában felmerült, hogy lehet-e a formák fejlődéséről beszélni. Lesznai Anna az útban hisz, amelyben az emberiség önmagára talál (Isten felé, önmaga felé halad). Lesznai úgy véli (ideiglenesen), hogy a lélek egyenlő a formával (első formája a léleknek a forma). A forma örök emberi kategória (ahogy Lukács is véli).²⁹

Lesznai Anna és az életreform (összegzés helyett)

Lesznai Anna (a vasárnaposok) több pontban is kapcsolódik az életreform-mozgalom főbb törekvéseihez. Az életreform mozgalom kezdeményezőjének a festő és szociális reformer Karl Wilhelm Diefenbachot (1851–1913) tekinti, aki a bécsi Ober Sankt Veitben *Humanitas* néven alapított és működtetett kommunát (1897 és 1899 között). Példaképe volt a brassói Gusto Gräsernek, aki bátyjával a svájci Monte Verità kommuna egyik jeles kezdeményezője, illetve nagy hatást gyakorolt tanítványára, Hugo Höpplerre (1868–1948). A Fidus néven ismertté vált művész alkotásain túl kezdeményezője volt többek között a testkultúra-, a fölreform-, a kertvárosi mozgalmaknak. A főként művészek által megihletett életreform-törekvések az egész életvezetés megújítására irányultak, leginkább a táplálkozás, az öltözködés, a lakás- és az egészségápolás területére. Az életreform-mozgalmon belül három csoportot különíthetünk el: 1. A perifériás

²⁸ LESZNAI Anna, Naplók (V.3670/43/7), 1916–1917, PIM.

²⁹ LESZNAI Anna, Naplók (V.3670/43/8), 1918, PIM.

életreform célja egy megreformált település, azaz egy átfogó, új, az élet minden centrális területét érintő szociális szervezet létrehozása. 2. A specifikus (egy szűkebb körű értelmezésben) életreform tárgya és egyúttal célja is az egyedi emberi test megreformálása. 3. Az életreform-mozgalom „külső körébe” pedig azok a különböző egyedi törekvések tartoznak, amelyek egy adott életreform-mozgalommal valamilyen releváns kapcsolatban állnak, mint például az ifúsági mozgalom és a reformpedagógia.³⁰ A mélyebb struktúrákat tekintve az egyik típusba az ökológiai, respektív szociogenetikus életreformok sorolhatók, amelyek új otthon, új ház (oikos), új közösség megszervezése céljából alakultak. Ilyenek a kommunák, termelőtelepek önálló közössége, illetve a kertvárosok. A másik típusba az individuális-genetikus életreform-törekvések tartoznak, a test, a testiség újraértelmezésével (gyógyításával) kívánják az új embert létrehozni. A vegetarizmus, a természetgyógyászat és a testkultúra életvezetési elveit követve juthat a civilizáció által megbetegített ember újra a vitalitás birtokába, és teljesebben kiélete a földi paradicsomban. Ezeket az irányzatokat affirmatív-participatorikus viszonyként értelmezhetjük. Mind az egyéni, mind a közösségi elven működő reformokban kifejezésre jut az elidegenedés leküzdésének egyfajta spirituális-vitális koncepciója is.³¹

Lesznai Anna tevékenysége az életreform-mozgalom „külső körébe” tartozó egyedi törekvésekhez sorolható, illetve művészetpedagógiai koncepciója révén kapcsolódik a reformpedagógiához. Lesznai reformgondolatait és az életreform-mozgalmat jellemzően összekötötték a következők: a romlatlan gyermek, az ifjú az originalitás képviselőjeként van jelen művészetében, vitalitásával, a testi és lelki dimenzióival együtt, az egyéni és közösségi nevelés segítségével (az iskoláztatással, a tehetségek gondozásával) a fiatal a jövő záloga, messiása, aki képes az új erkölcsiség képviselésére, akit a művészeti nevelés jobbra tehet. A pedagógiai (művészeti nevelés) és szociális reformok segítségével a közösség felemelése olyan társadalmi küldetés, misszió vagy „üdvtan”, amely képes a magyar társadalom számára a kiutat megmutatni.³² A paradicsom ígértét adja a Werk (az alkotás), amely a metafizikai idealizmus terméke. Lesznai Anna szerint minden műalkotás a priori, azaz mind tartalmaz előzetes tapasztalatot. Lesznai, a „misztikus vulkán” egész életében az ideális formákat kereste. Az út pedig elvezet egy új vallásossághoz

³⁰ Wolfgang R. KRABBE, *Gesellschaftsreform durch Lebensreform*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1974, 14–15.

³¹ Lásd KRABBE, 14–15;

³² Ehrenhard SKIERA, Über den Zusammenhang von Lebensreform und Reformpädagogik, In: Skiera, Ehrenhard, Németh, András és György, Mikonya (2006, szerk.), *Reformpädagogik und Lebensreform in Mitteleuropa – Ursprünge, Ausprägung und Richtungen, landspezifische Entwicklungstendenzen*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2006, 22–48.

NÉMETH András – Ehrenhard SKIERA, Az életreform múltja és jelene. Elvagyódás az érzelmi ridegség elidegenedett világából – új irányok és helyszínek, világnézeti koncepciók, társadalmi hatások, In: Németh András – Ehrenhard Skiera (2018, szerk.): *Rejtett történetek – az életreform-mozgalmak és a művészetek*, Budapest, Múcsarnok, 2018, 19–70.

(is), egy új metafizika segítségével valósulhat meg, amelyben a szeretetvallás lehetővé teszi az önmegvalósítást. Egy új kollektív művészet előképeit, a tiszta forrást a népi/ősművészetben találja meg. A mágikus alkotás a lélek lenyomata, amely a megváltás, a szabadság élményét is adja.³³

Az életreform-mozgalom alapját az individuális, úgynevezett mag (vagy kulcsirányzat) képezte, amely az önreformra épített, és megvalósulhatott a természetes életmódhoz való visszatérésben, de akár kapcsolódhatott a kulturális élet különböző területeihez. Kifejezésre jutott például a művészetekben: mozdulatművészet, iparművészet, népművészet (népzene, néptánc), népi irodalom alkotásaiban. Lesznai Anna és társai, barátai az életreform-mozgalomhoz a művészetben, művészeti (filozófiai) vélekedéseiken és alkotásaikon keresztül kötődtek, és jelentős hatással volt rájuk Berlin és Bécs szellemi kisugárzása. Reformjaik továbbléptek az önreformon, és egy időre valóságos „társas közösséget” alkottak, a Vasárnapi Kört.³⁴ A modernizmus és az antimodernizmus közötti határvonal, az új utak keresése, a régi formákhoz való visszatérés folyamatosan fenntartotta a dilemmákat: Mi legyen az a forma, amellyel a valóságot tökéletesen lehet ábrázolni? Kinek a felelőssége a művészet? Van-e létjogosultsága a kereskedelmi művészetnek?³⁵

³³ Lesznai versei, mesekönyvei, hímezései, könyvborítói, festményei jelzik, hogy nemcsak elméletben, hanem alkotóként is törekedett a „megváltásra”. Lásd SZILÁGYI Judit, Lesznai Anna, a „misztikus vulkán”, *Art-magazin*, 2006, IV. 5. 63–66.

³⁴ Diethart KERBS és Jürgen REULECKE (szerk.), *Handbuch der deutschen Reformbewegungen, 1880–1933*, Wuppertal, Peter Hammer Verlag, 1998, 18.

³⁵ Vö. Jürgen HABERMAS, *Der philosophische Diskurs der Moderne. Zwölf Vorlesungen*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1989.